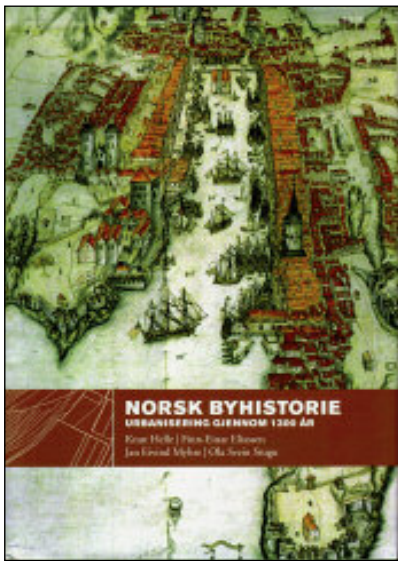

Bra byhistorie

Michael 2006;3:261–5.

Helle K, Eliassen FE, Myhre JE, Stugu OS. *Norsk byhistorie. Urbanisering gjennom 1300 år*. Oslo: Pax Forlag, 2006. 585s. ill. ISBN 13: 978-82-530-2882-8. Pris: NOK 468,-.

På bakgrunn av at det i den senere tid har vært skrevet mye lokal byhistorie i Norge, er det nå kommet et verk som syntetiserer det hele og ser på urbaniseringen som en generell og landsomfattende prosess. Idéen startet med et seminar i 1999, der en rekke byhistorikere var samlet. Norsk komité for byhistorie tok på seg styringen av dette omfattende prosjektet, og i 2006 forelå resultatet i form av en bok, skrevet av fire meget erfarne historikere.

Boken er gjennomillustrert med bilder som alle kommenterer teksten på en utfyllende måte. Den er detaljrik, veldokumentert og grundig, samtidig som den er lettlest og fengslende. Sin største styrke har den kanskje i å holde fast ved den overordnede oversikten som får fram historiens lange linjer.

Tonen slås an gjennom et innledningskapittel, skrevet av professor emeritus i middelalderhistorie ved Universitetet i Bergen, Knut Helle (f. 1930). Han drøfter byen som historisk fenomen, og ser på essensielle me-

todiske spørsmål som hva en by egentlig er og hvilke funksjoner den må ha for å være by. En klargjøring av strukturelle og funksjonelle bykriterier er ikke minst nødvendig i et land som Norge, der mange små tettsteder kan ha funksjoner som langt større steder har i andre land.

Det er også Knut Helle som har skrevet om den eldste tid fram til omkring 1500. Leseren følger urbaniseringen framover og ser hvordan byer dannes som en følge av en stadig mer komplisert menneskelig aktivitet. Kildematerialet fra så gammel tid er ofte bare sporadisk for temaer vi gjerne skulle ha visst mer om, men Helle sannsynliggjør likevel at det allerede i middelalderen forelå en urban identitet.

Helles siste kapittel fra den perioden han dekker er dystert. Fra 1350 berørt Svartedauden og påfølgende pestepidemier en kraftig tilbakegang i folkemengden, og den gikk hardt ut over byene. I tillegg førte folketapet til store endringer i næringslivet med tilhørende administrative reformer.

Annen del av bokverket er mer optimistisk. Forfatteren, professor i historie ved Høgskolen i Vestfold, Finn-Einar Eliassen (f. 1948) kaller perioden 1500-1830 for småbyenes storhetstid. Også Eliassen har et innledende, meget nyttig oversiktskapittel. Fra midten av 1500-tallet ser krisen ut til å være over i Norge, og det vokser fram småbyer som på tross av beskjeden størrelse har viktige byfunksjoner. Mens det i landets 11 byer ca. 1560 bodde 15-18 000 personer, eller 6-8% av totalbefolkningen, var det i 1825 34 byer med 115 000 innvånere, dvs. 11% av landets folketall.

For oss som lever i dag, har de aller eldste byene først og fremst betydning gjennom lokaliseringen. Der forfedrene anla byer, er det, riktignok med noen unntak, fortsatt byer. Viktigere for oss er det som skjer på 1600-tallet, for da drives det utstrakt offentlig byplanlegging. Christiania (1624), Christianssand (1641), Fredrikstad (1667) og Trondheim (1681) er eksempler på hvordan det ble lagt byplaner med strukturer som vi fortsatt lever med. By-miljø ble skapt gjennom 1600-talls ideer som kanskje former oss også?

Utover på 1700-tallet utviklet de førindustrielle byene seg, ofte med en liten, men dels ekstravagant, ganske stabil patrisierklasse som drev med handel eller skipsfart. Det var ellers mye flytting, mye unge folk som søkte arbeid eller utdanning. 60-75 av bybefolkningen måtte regnes som underklasse, mens 20-30% var en middelklasse av småkjøpmenn, håndverkere, lavere embetsmenn, offiserer, leger og andre. Selv i gode år var gjerne 10-15% av bybefolkningen fattige. Det var altså klassesdelte byer, forskjeller som til og med økte utover på 1700-tallet. Middelklassen vokste riktignok, men det ble flere fattige og flere som hadde det vanskelig.

Det var imidlertid krigen med Storbritannia og Sverige 1907-1814 som ble et vendepunkt. Ikke bare var det krigshandlinger, det ble stor alminne-

Urbane ambisjoner: Mysen 1916 (Bilde fra boken).

lig, materiell nød på grunn av handelsblokaden. Hendingene i 1814 medførte ikke den oppgangen man hadde håpet på. Det ble slutt for mange av de store og mektige familienes handelshus, og pengereformer tok kvelertak på folk som slet med renter og avdrag.

De fleste steder, men med unntak for Christiania og Tromsø og for byer som levde på sildefiskerier, stagnerte byveksten. Norge var nå blitt et eget land der innlandsmarkeder og innenlandske nettverk ble viktigere enn kystbyenes tradisjonelle orientering mot utlandet. Dessuten fikk bøndene større politisk makt, spesielt fra 1820-årene. Bypolitikken var i dødvanne, konstaterer forfatteren.

«Den eksplosive byutviklingen 1830-1920.» Det er tittelen på tredje del, skrevet av Jan Eivind Myhre (f. 1947), professor i moderne historie ved Universitetet i Oslo. En rekke forhold førte til en omveltning av det norske samfunnet i denne perioden, karakterisert ved en gjennomgripende modernisering og ved den demografiske transisjon som gjorde både individuelle leveutsikter og befolkningssammensetningen annerledes. Det innledende oversiktskapitlet trekker fram hovedlinjene på en instruktiv måte. I de følgende kapitler følger vi utviklingen mot et moderne urbanisert sam-

funn med tydelig funksjonsfordeling og samspill mellom by og land. Bypolitikk ble igjen et offentlig anliggende. Industrialiseringens betydning drøftes, likeledes effekten av jernbanen som i årene fra åpningen av Hovedbanen i 1854 strakte sine skinner ut over deler av landet.

Det kommunale selvstyret fra 1837 gjorde kanskje tilløpene til en allmenn bypolitikk noe fragmentert. På den annen side fikk kommunene en rekke statspålagte oppgaver, især i perioden 1860-1920, noe som medførte kostnader, men som sikret en viss ensartethet i offentlige tilbud og aktiviteter.

Myhres kapittel «Striden om den gode byen 1850-1940» har spesiell samfunnsmedisinsk interesse. Nå er igjen byplanlegging viktig. Det er planlegging for å gjøre byen god å leve i, med vern mot branner, smittsomme sykdommer, fattigdomsproblemer og annet man hadde smertelig erfaring med. Man forsøkte så godt man kunne, kanskje særlig i Kristiania/Oslo. Minner fra datidens sosialhygieniske tankegang finnes blant annet i boligstrøk og hele bydeler som lever i full vigør den dag i dag. Utformingen er riktignok forskjellig, alt etter om byggingen foregikk i f. eks. 1890 eller 1930.

Ola Svein Stugu (f. 1947), professor i historie ved NTNU i Trondheim, har ansvaret for bokens siste del, hvilket er perioden fra 1920 til 2000. Den sammenfattende innledningen har ett sentralt hovedpoeng: Det var i denne perioden det ble slik at de fleste nordmenn bor i byer.

Byveksten i mellomkrigstiden var mangfoldig og uryddig. Næringsliv med oppturer og nedturer bestemte mye av byutviklingen i de enkelte lokalsamfunnene. Oslo var dessuten nokså klassesdelt. Identiteten til beboerne var mer knyttet til stand og strøk enn til helheten.

Sannsynligvis var det den politiske utviklingen som ga de største forandringene i landet som helhet. Det ble politisk grunnlag for en sosialdemokratisk kommunalpolitikk i en rekke byer. Borgerligheten og med den de borgerlige byidealer kom under press. Funksjonalismen som den nye stil i boligbyggingen hadde i vårt land også klare politiske overtoner, i tillegg til dens satsing på lys, luft og hygiene.

Planleggingsarbeid ble igjen viktig. Og da flere byer var blitt ødelagt av krigshandlingene i 1940, begynte storstilt planlegging straks: Der de fleste så katastrofe og fortvilelse, så organisasjonen BSR (Brendte Steders Regulering), ledet av Trondheim-professoren Sverre Pedersen (1882-1971), muligheter for å skape nye samfunn.

De fleste boliger som bebos i dag, er bygd etter Den annen verdenskrig og har den tekniske og hygieniske standard som er blitt gjengs i løpet av denne tiden. Husbankens standardhevende og utjevne funksjon har her vært meget viktig.

Boligreisingen har vært meget omfattende, ledet av ulike behov og ideologier, dels med betydelig grad av overordnet planlegging, f. eks. av nye boligstrøk utenfor de store byene. Stugus del av boken drøfter denne utviklingen inngående, blant annet i lys av næringspolitikk, distriktspolitikk og andre premisser i tiden. Beskrivelsen og refleksjonene vedrørende hvordan det norske samfunnet og byene med det glir over i en postindustriell og postmoderne fase, er tankevekkende lesning.

Et par av bokens siste setninger lyder slik: » Byen åpner for mangfold, variasjon, selvtutfoldelse og opplevelse, men den er også i stand til å tilby miljøer preget av stabilitet, vern og omsorg. Samtidig gir den økt risiko for rotløshet, utstøting og marginalisering.» Planleggerens oppgave i dag blir å ta vare på det vi har lært er godt, og å prøve å unngå det som historien har vist oss er uheldig.

Boken anbefales på det beste for alle som er interessert i norsk samfunnsutvikling.

Øivind Larsen
Institutt for allmenn- og samfunnsmedisin
Gruppe for medisinsk historie
Universitetet i Oslo
oivind.larsen@medisin.uio.no